

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ¹

PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF LAW ENFORCEMENT AUTHORITIES TO COMBAT MONEY LAUNDERING

Бондаренко О.С., к.ю.н.,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет

Козлова А.В., студентка III курсу
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету

У статті проаналізовано та узагальнено діяльність правоохоронних органів щодо протидії та боротьби із легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. Ця тема є вкрай актуальною, оскільки світова пандемія вплинула на економічну систему будь-якої країни. Відсутність можливості отримувати дохід законним та легальним шляхом підштовхнуло багатьох людей на зайняття кримінальною діяльністю. З іншого боку, хоча деякою мірою економічний стан суспільства, на перший погляд, поліпшується за рахунок підвищення заробітної плати та збільшення мінімального прожиткового мінімуму доходів громадян, але не слід забувати, що й тут є специфічні наслідки. Варто пам'ятати, що економічне зростання країни нерозривно пов'язано з уникненням деяких загроз, які в такий період набувають особливого поширення. Лише за 2020 рік 19,7% ВВП складає частка готівкової тіньової економіки, що становить 702 млрд гривень. Ця проблема загрожує не лише економічній стабільності та безпеці держави, а й ставить під питання членство України в ЄС. Адже, підписавши угоду про асоціацію, наша держава взяла на себе обов'язок наблизити законодавство до відповідних міжнародних стандартів.

Мета статті полягає в характеристиці діяльності правоохоронних органів щодо протидії та боротьби із легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. У статті також визначено поняття, основні нормативно-правові акти та правоохоронні органи, що здійснюють боротьбу та протидію з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, а також міжнародний досвід у сфері реалізації політики проти відмивання грошей.

Робиться висновок, що легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, є доволі поширеним негативним явищем в Україні, зокрема серед осіб, чия професійна діяльність пов'язана з реалізацією повноважень державних органів. Нами було з'ясовано, що на законодавчому рівні лише один орган державної влади – Державна служба фінансового моніторингу, має конкретні повноваження щодо боротьби та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Фактично ж такі правоохоронні органи, як Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро України, органи внутрішніх справ, також проводять роботу, що полягає в боротьбі з відмиванням доходів. Але, аналізуючи статистичні дані, що вказують на вражаючі суми тіньової готівки, доцільно стверджувати, що механізм боротьби та протидії є не достатньо ефективним. Для вирішення цієї проблеми необхідно звернути увагу на досвід європейських країн, де використовуються єдині міжнародні стандарти із протидії та боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом.

Ключові слова: правоохоронні органи, протидія, боротьба, легалізація, доходи, отримані злочинним шляхом, відмивання грошей.

The article analyzes and summarizes the activities of law enforcement agencies to combat and combat money laundering. This topic is extremely relevant because the global pandemic has affected the economic system of any country. The lack of opportunity to earn income legally and legally has prompted many people to engage in criminal activity. On the other hand, although to some extent the economic condition of society, at first glance, is improving – due to higher wages and increasing the minimum subsistence level, but we should not forget that there are specific consequences. It is worth remembering that the economic growth of the country is inextricably linked with the avoidance of some threats, which become especially widespread during this period. In 2020 alone, 19.7% of GDP is the share of the cash shadow economy, which is 702 billion UAH. This problem threatens not only the economic stability and security of the state, but also calls into question Ukraine's membership in the EU. After all, by signing the association agreement, our state has undertaken to bring the legislation closer to the relevant international standards.

The purpose of the article is to characterize the activities of law enforcement agencies to combat and combat money laundering. The article also defines the concepts, basic regulations and law enforcement agencies that combat and combat money laundering, as well as international experience in implementing anti-money laundering policies.

It is concluded that the legalization of proceeds from crime is a fairly common negative phenomenon in Ukraine, especially among persons whose professional activities are related to the exercise of state powers. We found that at the legislative level, only one public authority – the State Financial Monitoring Service has the function of combating and combating the legalization of proceeds from crime. In fact, law enforcement agencies such as the Security Service of Ukraine, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, and the police are also working to combat money laundering. But analyzing the statistics that indicate the impressive amounts of cash in the shadow economy, it is reasonable to say that the mechanism of struggle and counteraction is not effective. To solve this problem, it is necessary to pay attention to the experience of European countries, which use common international standards to combat and combat money laundering.

Key words: law enforcement agencies, counteraction, struggle, legalization, proceeds from crime, money laundering.

Постановка проблеми. Сьогодні тема легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є актуальною як ніколи. Перш за все тому, що світова пандемія вплинула на економічну систему будь-якої країни. Відсутність можливості отримувати дохід законним та легальним шляхом підштовхнуло багатьох людей на зайняття кримінальною діяльністю. З іншого боку, хоча деякою мірою економічний стан суспільства, на перший погляд, поліпшується за рахунок підвищення заробітної плати та збільшення міні-

мального прожиткового мінімуму доходів громадян, але не слід забувати, що й тут є специфічні наслідки. Варто пам'ятати, що економічне зростання країни нерозривно пов'язано з уникненням деяких загроз, які в такий період набувають особливого поширення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, ґрунтовно розглядалися В.Г. Гончаренком, О.В. Халіном, Р.О. Барановим, В.В. Білоусом, А.Д. Марушевим, А.В. Базиліюком, В.М. Поповичем та іншими.

Метою роботи є характеристика діяльності правоохоронних органів щодо протидії та боротьби із легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом.

¹ Робота виконана в рамках проєкту № 0120U100474 «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» 0120U100474

Виклад основного матеріалу. Як відомо, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, є однією з найприбутковіших незаконних діяльностей. Аби відмити кошти з протизаконного підприємництва, злочинці наймають висококваліфікованих адвокатів, аудиторів, фінансових консультантів та інших спеціалістів. Тому зазначена протизаконна діяльність є вигідною не лише для злочинців, а й для відповідних професіоналів.

Звернемо увагу на поняття «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом». Синонім зазначеного терміну є термін «відмивання грошей», який вперше використався на загальнодержавному рівні в США в 1984 р. Президентською комісією з організованої злочинності. Сутність поняття полягає в наступному: «відмивання грошей – це процес, за допомогою якого приховується існування незаконного походження або незаконного використання доходів, які маскуються таким чином, щоб надати їм вигляду законно здобутих» [1, с. 228]. Натомість у вітчизняному законодавстві вперше про легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом, згадується в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) 2001 р.

Тлумачний словник юридичних термінів використовує таке визначення: відмивання грошей – це проведення фінансових операцій та інших угод з грошовими коштами та іншим майном, здобутими свідомо злочинним шляхом, використання цих коштів і майна в підприємницькій та іншій господарській діяльності [2, с. 49].

А.В. Базилок зазначає, що «відмивання» є формою конвертації грошей, зароблених нечесними методами (через маніпулювання цінами, порушення реальних співвідношень бартерного товарообміну, використання операцій з векселями, цінними паперами, здійснення майнових відносин, різних форм кримінальних операцій тощо), та їх реконвертації (легалізації готівки) для забезпечення версії легального походження [3, с. 11].

В.М. Попович проводить межу між поняттями «відмивання тінювих капіталів» та «легалізація тінювих капіталів». Під першим він розуміє вчинення будь-яких дій власниками «реальних коштів незаконного походження» чи «фіктивних («намитих») коштів», одержаних за рахунок емісії фіктивних фінансових засобів, а також дії чи бездіяльність працівників кредитно-фінансових установ, інших суб'єктів фінансово-господарських інститутів, органів нотаріату, реєстраційних та інших організацій, спрямованих на приховування джерел походження капіталів, або ініціаторів і співучасників їх здобуття, акумуляції, «намитання», «відмивання», легалізації. Натомість легалізація визначається як процес впровадження тінювих капіталів у легальну сферу економічної діяльності з метою їх легітимної акумуляції, тобто отримання «очищеного доходу» або «відтворено-додаткового фіктивного доходу» [4, с. 108].

Хоча позиції вчених щодо поняття «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом» дещо відрізняються, все ж спільним залишається те, що зазначене явище має негативний характер та виявляється в перетворенні коштів, здобутих від вчинення злочинної діяльності, на законні кошти.

В Україні правове регулювання протидії та боротьби із легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, здійснюють декілька основних законодавчих актів: КК України та Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – ЗУ) від 6 грудня 2019 р.

Вважаємо за необхідне проаналізувати сутнісні особливості ст. 209 та 306 КК України. «Набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном або переміщення, зміна

форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці дії вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом, – караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років та з конфіскацією майна» [5]. Відповідальність за легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом, встановлює саме ст. 209 КК України. Безпосереднім об'єктом зазначеного злочину є порядок здійснення господарської діяльності. Об'єктивна сторона діяння, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 209 КК України, може виражатися в різних формах: володіння, користування, розпорядження, набуття, зміна форми, переміщення, приховування майна, що отримане злочинним шляхом. Суб'єктом є особа, що має повну цивільну дієздатність (адже вчинення фінансових операцій можливе за зазначеної умови) та має 16 років. Суб'єктивна сторона – це прямий умисел. Ст. 306 КК України проголошує наступне: «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів – карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна» [5]. Об'єкт злочину є спеціальним по відношенню до ст. 209 КК України – порядком здійснення господарської діяльності. Об'єктивна сторона – використання коштів. Суб'єкт злочину – загальний, суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

Тобто КК України визначає два види злочинів «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» та «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів», що стосується трансформації незаконних доходів в легальні.

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 р. є основним нормативно-правовим джерелом, що регламентує перевірку та забезпечення захисту суспільства та держави від вчинення незаконних фінансових операцій. Цей закон розкриває основні принципи, завдання та функції діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, до яких належать банківські, аудиторські, кредитні, страхові, товарні, платіжні, нотаріальні та інші фінансові установи. Також ЗУ визначає дії, що можна віднести до легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, які є об'єктивною стороною злочину ст. 209 КК України.

Розглядаючи питання заходів протидії, що вживаються правоохоронними органами щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, нами було розглянуто таку законодавчу базу: Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року, Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України» від 25 липня 2015 р., наказ Державного

комітету фінансового моніторингу України про затвердження Типологій легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних з відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування» від 25 грудня 2009 р. Цікавим є те, що з числа вивчених нормативно-правових актів лише в постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України» від 25 липня 2015 р. визначено, що до завдань саме цього центрального органу влади віднесено реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [6]. З аналізу вказаних джерел випливає, що лише один орган державної влади має відповідну компетенцію. Що стосується практичного аспекту розкриття зазначеної злочинної діяльності, то Національне антикорупційне бюро України, Служба безпеки України, органи прокуратури, органи фіскальної служби та органи внутрішніх справ здійснюють розслідування злочину «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом».

Особливу увагу варто звернути на статистичну інформацію органів прокуратури. Виявляється більшості злочинам, відповідальність за вчинення яких передбачена за ст. 209 КК України, передували кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності. Тобто особи, що мали спеціальні повноваження, використовували їх у своїх особистих цілях, що свідчить про низку негативних факторів: недосконалий добір кадрів, професійна деформація, неефективність реагування правоохоронних органів, «панібратство» тощо. Крім того, суттєва кількість кримінальних правопорушень, що були предикатними діями, зафіксована у сфері здійснення міжнародно-економічної діяльності, що підтверджує існування офшорних рахунків. Натомість злочин, передбачений ст. 209-1 КК України «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», був зафіксований лише 1 раз за звітний період 2020 р. І хоча щодо більшості злочинів, що передбачені ст. 209 та 209-1 КК України, було закінчено кримінальне провадження і справа була направлена до суду, але все ж у практиці є випадки, де було закрито кримінальне провадження за підставою відсутності відомостей щодо місцезнаходження підозрюваного. Також цікавими є той факт, що майже всі особи, що знаходились у складі організованої групи чи злочинної організації, вчиняли злочини на підставі існування корумпованих зв'язків в органах влади та управління і бюджетній сфері. Такі ЗО та ГО здійснювали протизаконну діяльність протягом тривалого часу – від одного до шести років, що говорить про налагоджену систему управління в організаціях та стійкість зв'язків злочинців з іншими особами, що так чи інакше знали про злочини.

Розглянувши особливості діяльності правоохоронних органів щодо протидії та боротьби із легалізацією дохо-

дів, отриманих злочинним шляхом, в Україні пропонуємо звернути увагу на міжнародну практику вирішення зазначеної проблеми.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють та встановлюють основні правила щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р., Декларація принципів Базельського комітету банківського нагляду 1988 р. Хоча ці законодавчі акти є законодавчим фундаментом для боротьби з відмиванням доходів, слід звернути увагу на не менш важливий орган, що розробляє політику та сприяє її виконанню у сфері легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, FATF (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом). Ця організація була створена у 1989 році країнами «великої сімки», що свідчить про міжнародний рівень. FATF розробляє рекомендації та послідовні кроки у боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та фінансуванню тероризму. Але оскільки кожна країна має свою специфічну систему управління, структуру та інші внутрішні особливості, що не дозволяють прямо запровадити ідеї FATF, організація встановила міжнародні стандарти, що дозволяють адаптувати рекомендації до конкретних обставин.

Також не менш корисним досвідом є й досвід країн Євросоюзу, що протягом тривалого часу відносять до суб'єктів фінансового моніторингу нотаріусів та адвокатів. Такий крок грає важливу роль у протидії та боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. Адже кожен адвокат чи нотаріус під час виконання своїх обов'язків зобов'язаний повідомити про підозру про вчинення фінансових махінацій, навіть якщо підозра виникає у зв'язку з наданням правової допомоги клієнту. Такий механізм є досить ефективним, адже таким чином відбувається запобігання злочину на стадії замаху.

Висновки. Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, є доволі поширеним негативним явищем в Україні, зокрема серед осіб, чия професійна діяльність пов'язана з реалізацією повноважень державних органів. Нами було з'ясовано, що на законодавчому рівні фактично лише один орган державної влади – Державна служба фінансового моніторингу, має функцію боротьби та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Такі правоохоронні органи, як Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро України, органи внутрішніх справ, також проводять роботу, що полягає в боротьбі з відмиванням доходів. Але аналіз статистичних джерел яскраво демонструє, що повернення незаконно здобутих коштів до державного бюджету відбувається вкрай повільно. Для вирішення цієї проблеми необхідно звернути увагу на досвід європейських країн, де використовуються єдині міжнародні стандарти із протидії та боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ключко А.М. Окремі питання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у банківській сфері. *Форум права*. № 1. 2014. С. 228–232.
2. Гончаренко В.Г. Юридичні терміни. Тлумачний словник: 2-ге вид. / уклад. В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін. ; за ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Либідь, 2004. 320 с.
3. Базиліук А.В. Роль законодавства у формуванні реалізації схем відмивання грошей та мотивація виводу капіталу за кордон. *Економічний часопис XXI*. 2002. № 5. С. 11–13.
4. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія. Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. 546 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року. № 2341-III. Дата оновлення: 14.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page10> (дата звернення: 16.12.2020).
6. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2015 р. № 537 Дата оновлення: 01.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.12.2020).